

Káli Róbert – Magyarosi Ádám

Kutatócsoport alapítása a Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház iratanyagának hasznosításához (1933–1944)

Egy disszertáció forrásbázisának kutatása során a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában (továbbiakban MNL HBML) több tudományterület számára hasznosítható forrásanyag került elő. A Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház letartóztatási törzskönyvei 1933–1944 között engednek rálátást a büntetés-végrehajtási intézményben megfordult személyek szocio-gazdasági állapotára.¹

Az anyag terjedelme és a kiaknázható változók sokszínűsége indokoltá tette a kezdetben két személyre terjedő adatfeldolgozás létszámának bővítését. A csoportos munkának intézményi keretek között nem alakult ki olyan sémája, amelyet hasznosíthatunk volna, így a témavezetőink és a saját ötleteink alapján kezdtük el szervezni a forrásbázist feldolgozó kutatócsoportot. Az alapvető ötlet a „több szem, többet lát” felfogásból sarjadt, és 2016 tavaszán a személyes kapcsolatainkon keresztül és elektronikus hirdetés útján igyekeztünk a Debreceni Egyetem hallgatóinak köréből egy interdiszciplináris kutatócsoportot létrehozni. A felhívásra szociológia, néprajz és történelem szakos hallgatók jelentkeztek. Az első találkozóra április 7-én a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének Könyvtárában került sor.²

Egy prezentáció keretében ismertettük a kezdetben nyolc (jelenleg 6) főt számláló társasággal a letartóztatottakról készült forrásanyag alapvető tulajdonságait, az addig elkészült adatbázis változóit, valamint az általunk megfogalmazott egyéni hasznosíthatóság elméleti megközelítéseit. Az előadás irányvonalakat, perspektívákat adott az elképzeléseinkről, majd a foglalkozás további részében a jelentkezők reflexióit és ötleteit megpróbáltuk azokkal ötvözni. A megbeszéltek alapján az egyetemi naptár szorgalmi időszakában kétheti rendszerességgel szerveztünk találkozót.³

A forrás színes hasznosíthatóságából kiindulva a csoporttal „közös nevezőre” hoztuk a Letartóztatottak Történelmi Adatbázisába (LTA) rögzítendő változókat, jöllehet az adatok feldolgozásának előrehaladtával mégis kénytelenek voltunk újabb és újabb oszlopokat felvenni, amelynek köszönhetően egyes kérdések terén az adatbázis esetleges későbbi korrekcióra szorulhat. Felhívtuk a jelentkezők figyelmét, hogy a feladathoz nem kizárólag adatfeldolgozó, hanem az általuk képviselt tudományág episztemológiai látószögeivel is hozzájáruló munkatársakat keresünk. Ezen elképzelésünknek a nemrégiben elhunyt Hofer Tamás 1980-as években elhangzott gondolatai szolgáltak táptalajul: „*Történészek és néprajzkutatók között az eszmecsere és az együttműködés nem új keletű. Annyira nem, hogy joggal*

¹ MNL HBML VII.101. 1–38. k.

² Kutatócsoportunk jelenleg a következő személyekből tevődik össze – akik kisebb-nagyobb mértékben mind közreműködtek abban, hogy jelen szöveg létrejöhesse: Sira Alexandra, Kusnyír Éva, Kusnyír Krisztina, Soróczki-Pintér Balázs, Magyarosi Ádám, Káli Róbert.

³ Elméletileg kéthetes időtartamok alatt fejenként kétszáz törzslap feldolgozásában állapodtunk meg, ám a gyakorlatban a csoport teljes létszáma ezt a mennyiséget különböző egyéni okokból kifolyólag egy alkalommal sem teljesítette. A produktivitás kapcsán nem elhanyagolható, hogy a jelentkezett kutatók mindegyikének a fő kutatási munkája, valamint a hallgatói kötelezettségei mellett oldalági tevékenységként van jelen a csoport.

elhangozhatott a figyelmeztetés: pusztán a divatos interdiszciplinaritás, barátkozási szándék vagy csoportérdek, a »nyitottság« és korszerűség dokumentálása alapján nem érdemes együttműködést kezdeményezni, hanem csak akkor, ha van olyan határmezsgyén fekvő új kutatási terület, melynek módszertanához, sőt már pontos körülhatárolásához igénybe kell venni a mezsgyén érintkező tudományok készlettárát.⁴

A megbeszéléseket rendszeresen megtartottuk, és a változó aktivitás ellenére kialakult egy kutatói rutin, amely a többnyire kvantifikálható adatokat tartalmazó törzslapok feldolgozásán túl kiegészült a témához szervesen kapcsolódó narratív források: a Debreceni Királyi Törvényszék működése során keletkezett bűnügyi peres iratok elemzésével.⁵

A törzslapok kiaknázása

A forrásanyag a raktári jegyzék alapján 38 kötetben tartalmaz 14683 nominális szintű formanyomtatványt. Ez az adat azonban nem tükrözi a lapok pontos számát, mivel többször előfordult, hogy hiányos kötetekkel dolgoztunk, ami mellett számolni kellett a lehetőséggel is, hogy egy-egy személy többször is előfordulhat a felvételekben – erre a kritikai kérdésre csak az adatbázis végső munkálatai során lehet majd választ adni. A törzslapokon található 28 változó közül 24-et vezettünk át az adatbázisba (ennek részletes lebontását lásd az 1. ábrán).

1. ábra. Törzslap-minta, kiemelve a hasznosított változókkal.⁶

⁴ Hofer 1984. 7.

⁵ MNL HBML VII.4.c

⁶ MNL HBML VII.101. 1. k.

Az első adatkategória a személyleírást, illetve a személy nevét rejti magában. E téren máris meg kell említenünk, hogy utóbbi esetben egészen az utóbbi időkig a férjezett női nevek kerültek rögzítésre, amely gyakorlati hasznosítás terén sajnos nem a leginkább célravezető. Ezt a hiányosságot a jövőben orvosolnunk kell. A nevek rögzítése valószínűleg bemondás alapján történhetett. Erre utal az azonos nevek eltérő írásmódja, amelyhez hasonlóan más adatoknál is tapasztaltunk, amin túl az ál- vagy becenevek ismerete is erre enged következtetni.

A nevek mellett ebbe az adatkategóriába tartozik a testmagasság, mely e tanulmány egyik leginkább hasznosított adata. Annak köszönhetően, hogy az adatfelvétel pontos módját nem ismerjük, felmerül az antropometrikus történetírás egyik leggyakoribb kérdése: a testmagasság rögzítése alatt viselt-e a letartóztatott lábbelit vagy sem. A forrás más adatai, mint a „különleges ismertető jel” vizsgálata során arra lettünk figyelmesek, hogy olyan testi jegyek is rögzítésre kerültek, melyek normál esetben takarásban vannak. Így feltételezhetjük, hogy a testvizsgálat során az egyének nem viseltek a mérést befolyásoló ruhaneműt. Ezt támasztja alá továbbá az is, hogy az adott bűnismétlők különböző bűnesetek során felvett adatai a legtöbb esetben megegyeznek. Eme optimista képet azonban negatív irányba mozdítja, hogy a Neuber Ede által vezetett, gyerekekkel foglalkozó népegészségügyi kutatás során készített fénykép az ellenkezőjét mutatja.⁷

A testalkat terén sajnos nem került rögzítésre az egyén súlya. Az adatrögzítő a kor testalkatdiskurzusának megfelelően egyénileg címkézte a terhelteket. Így nagyjából 10-11 kategóriát kapunk, melyeket később a magassági- és életkoradatokkal összevetve tudunk hasznosítani. Ennek segítségével képet kaphatunk a társadalom e rétegének testfelépítéséről még akkor is, ha ezt nem a modern testtömegindex⁸ segítségével, hanem a vizsgálatokat végrehajtó személyzet közvetítésén keresztül kapjuk meg. Az ilyen jellegű testképhez, illetve egészségi állapothoz hozzájárul a fogazat bemutatása is.

A forrás elősegíti a kvantifikációt, ám ezt egyes adatok esetében nem tekintjük célnak. Ilyenek például a különleges ismertetőjegyek vagy az 5. pontban található bűnözői előélet. Előbbi a legtöbb esetben valamilyen testi fogyatékoságot vagy környezeti fizikai hatás eredményét mutatja, amely – e mellett – a tetoválási szokásokról is árulkodik.

A következő kategóriát a letartóztatottak személyi, illetve családi viszonyai alkotják. Most azokról a változókról esik szó, amelyek az adatbázis tekintetében problematikusabbnak tekinthetők, így például a vallási felekezet, a gyermekszám vagy a családi státusz információ értékének részletezésére nem térünk ki.

A születési dátumból megtudható a terhelt életkora – elenyésző esetben előfordul (3,9%), hogy az illető nem tudja napi pontossággal a dátumot, csak az évszámot, vagy azt, hogy hány éves. Ez tovább erősíti az egyes adatok esetében feltételezett és már fentebb említett „bemondás” alapján történő adatfelvétel módszerét. A nyomtatványt fekete, illetve kék színű tintával töltötték ki az adatrögzítők, bár találhatóak ceruzával, valószínű utólagosan készített korrekciók. Ezen eljárás körülményeiről nem rendelkezünk információkkal, de véleményünk szerint az adatok hitelességét bizonyos szintig ellenőrizhették.⁹

⁷ Neuber 1931. 4.

⁸ $\left(\text{BMI} = \frac{\text{kg}}{\text{m}^2}\right)$

⁹ Illetve elképzelhető, hogy büntetett előéletű személy adatait különböző információs csatornákon keresztül kikérhették, például a saját irattárból.

Az adatok lehetőséget kínálnak például a szülők „gyermekvállalási kedvének” kiszámítására. Lehetséges, hogy a terminus nem fedi a kifejezni kívánt tartalmat és következtetéseket. A prekoncepciónk alapján bizonyos szinten mérhető a társadalom szexuális aktivitása, mely kulturális, valamint társadalmi közegenként mutathat eltéréseket (például falu vs. város).

A személyi viszonyokra vonatkozó kérdések között szerepel a terhelt születési helye és községi illetősége. Ezek az információk adják az adatbázisból kinyerhető térbeli dimenziót. Az illetőségre vonatkozó településnevek felhasználásával kép adható a letartóztatottak földrajzi mozgásáról (ha volt ilyen). A községi illetőség megjelölésénél utca és házsám pontossággal jegyezték fel a lakhelyet. A pontos laccímet kizárólag Debrecen városában rögzítjük az adatbázisban; a kutatói igényeknek megfelelően, amelyet az is indokoltá tett, hogy a terheltek (eddig) több mint 50%-a debreceni lakos volt. Számításba kellett vennünk, hogy a korabeli házhelyek, telkek jelölése – főleg a kisebb kiterjedésű és alacsonyabb lélekszámú településeken – helyrajzi szám alapján történt, mely adattal nem tudtunk volna hatékonyan dolgozni.

Az adatbázisban egy jegyzetek elnevezésű oszlopot is készítettünk, amelybe különböző fontosabb, de gyakoriságát tekintve ritkábban előforduló változót jegyeztünk fel. Ilyen az anyanyelvre vonatkozó része a törzslapnak, mely rovatból kizárólag a nem magyar anyanyelvűeket jelöltük, illetve ide jegyeztük fel, ha valaki neve mellett a „cigány” címke szerepel.

A harmadik adatkategória a foglalkozási és műveltségi adatokat mutatja. A házas nők foglalkozási adatait kell kiemelni a leginkább, hiszen őket, elsősorban a mezőgazdaságból élő népesség körében, egyszerű háztartásbeliként jegyezték fel. Az adatbevitel korai szakaszában úgy véltük, ezen információ elégséges számunkra, majd később a precízebb mérések érdekében már feltüntettük, hogy a férj munkaköre elsődlegesen városi vagy mezőgazdasági jellegű volt-e.

Az iskolázottság terén mutatja a forrás igazán, hogy itt elsősorban az alsóbb társadalmi rétegekről kapunk képet, hiszen a terhelteknek csak elenyésző része rendelkezett magasabb iskolai végzettséggel. Azokból a ceruzás feljegyzésekből, melyek rendelkezésünkre állnak, az derül ki, hogy a törzslapok tulajdonosainak többsége az elemi oktatás 2-3. osztályáig jutott el.

A kiaknázható adatok sorában a kriminológiai dimenzió a soron következő. Ezekből a fentebb említett, büntetett előéletre vonatkozó kvalitatív forrásokon kívül a jogerős ítéletben feltüntetett bűncselekményt, a szabadságvesztés megkezdésének, valamint az elbocsátás napjának dátumát jegyezzük. A dátumok segítségével kiszámítható a letöltött idő, valamint az életkor. Ezekon túl a bűnelkövetők kapcsolati hálózatáról és a szervezett bűnelkövetésről szolgált információt az adatlap 10. pontja, mely a „terheltek büntársai” elnevezést kapta. Az adatbázis rugalmas kezelésének érdekében azokat az eseteket, amelyeknél a vádlottakat szabadlábra helyezték, a szabadon bocsátás időpontjának helyére vezettük.

A bűntény súlyosságától függően a szabadságvesztést – többnyire az elzárás, a kihágás és a vétség terminusával jelölt fokoknál – pénzbüntetésre „változtathatták” az elítéltek (vagy fordítva); megjegyezzük, hogy elenyésző esetben talákoztunk a teljes bírságot vagy annak csak egy részét kifizető (korabeli szóhasználat: lefizető) személyekkel. Ezek a pénzüsszegek egyfajta mércéjéül szolgálnak az elkövetett bűntények erősségének, illetve

támpontot adhatnak az emberek vagyoni helyzetéről és a büntetés-végrehajtási intézmények szankcióihoz való viszonyulásukról.

A kvantifikálható adattömegek feldolgozása mellett a kutatócsoport tevékenységi körét kiterjesztettük egy, a törzslapokhoz képest eltérő típusú forrás, a bűnügyi perek során keletkezett tanúvallomások elemzésével. Az iratanyag bevonásának alapvető koncepciója az adatlapok által láthatatlan bűnesetek megvilágítása volt. Példaként megemlíthető, hogy a kutatói tekintet nem képes egy-egy lopás közt különbséget tenni, egyenértékűként kezeli, kezelheti azokat, és ezzel elmarad a „címke” mögött meghúzódó tartalom. Nyilván lehetetlen az adatlapokon regisztrált bűnesetek teljes feldolgozását véghez vinni, mind a rendelkezésre álló kapacitás, mind a levéltári anyag hiányossága miatt, de esettanulmányok beemelésével egy mozgalmasabb, színesebb képet vázolhatunk a bűntényekről. A jogerőre emelt ítéletekben megnevezett bűnök „viszonylagos feloldása mellett” a történeti antropológia, a kultúrtörténet és a mindennapok története terén is hasznosíthatók a jegyzőkönyvek, mivel azokban a vádlottak és a szemtanúk átélt eseményeket, történeteket mesélnek el. Ezek a történetek ugyan egy hivatalos diskurzusban kialakult kérdéscsoport köré szerveződnek, és az sem tartható kizártnak, hogy a vallomásokat rögzítő személy nem szó szerint vetette papírra az elhangzottakat, de az érintettek között lévő kapcsolati rendszer, valamint az életszituáció és a tett kivitelezésének rekonstrukciói ettől függetlenül hasznosíthatók.

Antropometrikus mérések

A dolgozat következő részében az adatbázis egy-egy hasznosítási lehetőségének ismertetésére kerül sor.

A kutatócsoport vizsgálatainak egyik fő célja a testmagasság és a különböző társadalmi kategóriák összefüggéseinek bemutatása. Az e célból létrejött módszertani irányvonal antropometrikus történetírás név alatt vált egyre elterjedtebbé az 1980-as évek második felétől. Az iskola a hagyományos kliometria egyfajta változata, amely már társadalomtudományi módszerek mellett humánbiológiai alapokra épül. Történeti szinten két egymástól jól elkülönülő – mégis gyakran összemosódó – alkategóriára bontható ezen irányzat. Emellett fontos megjegyezni, hogy a humánbiológia, az élelmezéstan és a közgazdaságtan határmezsgyéjén a jelen, sőt a „jövő” kutatás számára is hasznosítható módszertan. Az antropometrikus történetírás egyik változata az auxológiát (növekedéstudomány) használja elméleti alapként. Itt elég megemlíteni például Robert William Fogelt, Bernard Harrist, Les Oxleyt, John Komlost, akik elsősorban írott forrásokat feldolgozva, a biológiai állandóságokat és közgazdasági elméleteket kihasználva összetett képet tudnak adni az elmúlt korok tömegeinek életminőségéről és annak változásairól. Az emberi szervezet különböző metrikus értékei sokat elárulnak az egyén, illetve a csoport életkörülményeinek minőségéről. Alapvető mérőszámok a testmagasság, a testtömegindex, a születéskor várható élettartam stb. A módszertani irányvonal egyik legambiciózusabb elmélete a Technológiai-Fiziológiai Evolúció.¹⁰ Egy a tudományág eddigi eredményeit egységesíteni kívánó, közelmúltban megjelent monográfiában is központi szerepet kapott ez az elmélet.

¹⁰ Fogel–Costa 2007. 49–66.

Nem titkolt szándéka, hogy bizonyos nézőpontból egy központi gerincet adjon az emberiség gazdasági, társadalmi és biológiai fejlődéstörténetének.¹¹ Hiszen az emberi szervezetre (ahogy ez minden biológiai entitásra igaz) nagy hatással van a környezete, mely ebben az esetben saját tevékenységünk által teremtett élővilágot jelent.

Az elmélet vázát a következő folyamatok és összefüggések alkotják:

- Egy adott generáció tápláltsága – a testméret és -alak által mérve – meghatározza, hogy milyen sokáig élhetnek és mennyi munkára képesek a tagjai.
- A generáció munkamennyisége (munkaidőben és intenzitásban mérve) az elérhető technológiával kombinálva előre meghatározza a teljesítményt termékek és szolgáltatások tekintetében.
- A teljesítmény részben determinált a korábbi generációktól átöröklöttől, ami meghatározza az életkörülményeket, a bevételek és a vagyon eloszlását, illetve a technológiába való beruházások mértékét.
- Az életkörülmények a fertilitáson és a bevételek, illetve a vagyon eloszlásán keresztül a következő generáció tápláltságát is meghatározzák.
- És így tovább a végtelenig.¹²

Az auxológia módszere azonban időben behatárolt, hiszen a 18. század előtt kevésbé jöttek létre olyan anyagok, melyek egy adott népesség értékelhető hányadáról tartalmaznak biometriai adatokat, vagy rámutathatnak a népesség táplálkozási szokásaira és annak következményeire.

A másik ág az osteológiát (csonttan) segítségül hívó kutatók összessége. Itt elsősorban Richard H. Steckelt kell megemlíteni, akinek több munkája született ebben a témában,¹³ illetve többször foglalta össze a National Bureau of Economic Research honlapján elérhető munkaanyagában az irányvonal helyzetét.¹⁴ A humánbiológia e résztudománya már nem ismeretlen a történészek számára, hiszen részben a régészet mint közvetítő médium már megismertette velük. Másrésztől a biológiai antropológusok között maguk az archeantropológusok is végső soron történelmi kérdésekkel foglalkoznak. A csontok metrikus és morfológiai adatait felhasználva, biológiai rekonstrukció segítségével elsősorban gazdasági és társadalmi kérdésekre világítanak rá azok a kutatók, akik az antropometrikus történetírás e válfaját részesítik előnyben. Az osteológiával foglalkozó iskola előnye az előzővel szemben, hogy jelentősen nagyobb időintervallumban tudnak dolgozni a forrásadottságok miatt, ráadásul pl. egy adott népesség epidemiológiai adatai is megismerhetők a csontokból, azok elváltozásainak köszönhetően. Ezek írott forrás esetén csak akkor lehetségesek, ha a kútfő kifejezetten a betegségekre irányul. Az előny egyben hátrány is, mert a csontok nem minden esetben maradtak fenn, illetve a feltárt leletek száma a teljes népességhez képest olyan elenyésző is lehet, hogy az abból levont következtetések könnyen megkérdőjelezhetők. Egy dologban kétség kívül egyetértenek az antropometrikus történetírás művelői: az emberi test (annak elsősorban a magassága) az egyik legjobb mérője az egyén fizikai jólétének.

¹¹ Fogel 2012. 114.

¹² Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. 3–4.

¹³ A legnagyobb összefoglaló tanulmánykötete: Steckel–Rose 2002.

¹⁴ Steckel, http://www.nber.org/autbors_papers/richard_steckel (Utolsó letöltés: 2016. 08. 22.)

E tanulmány tekintetében az első változat segít az adatokat értelmezni. A folyamatosan változó gazdaság – a kulturális és társadalmi befolyásoló tényezőkkel egyetemben – az, amely fenntartja az emberi életkörülmények adott állapotát. A három tényező közül ez a legváltozékonyabb, ami észrevehető és kevésbé észrevehető hatással van a mindennapi életre. A kapitalizmusban megszokott recesszív időszakok vagy például a háborúk gazdasági következményei jól észrevehető napi hatásai mellett az emberek testi és szellemi fejlődését is befolyásolja.¹⁵

Egy leegyszerűsített kép szerint biológiai jólétünk négy dologtól függ: megfelelő minőségű és mennyiségű ételtől és italtól, azoktól a védekezési mechanizmusoktól, amelyekkel a környezet negatív hatásait próbáljuk mérsékelni (ruházat és lakás, egészségügy stb.), illetve ezek függvényében a testmozgás milyenségétől és mennyiségétől. Megjegyzendő azonban, hogy utóbbi inkább modern jelenség, amely a nyugati világban egyre inkább megjelenő elhízási jelenség eredményeként tartható számon.¹⁶ Lényeges, hogy az elfogyasztott ételmiszer a növekedési szakasz alatt a test alapfunkcióinak ellátására, fizikai erő kifejtésre, a betegségekkel való küzdelemre és – a növekedési szakaszok alatt – növekedésre hasznosul. Az elégtelen táplálkozás, illetve a kor normáinak megfelelő mértékűnél rosszabb életkörülmények alacsonyabb fizikai fejlettségi szintet okoznak. Itt meg lehet említeni például a magyar nyelven is elérhető adatsort, mely 22 cm-es különbséget mutat az angliai munkásyerekek és a velük azonos korú, de jobb körülmények között született kortársaik között.¹⁷

Az egyén által elérhető javak, mint például az élelem vagy az egészségügyi ellátás, elsősorban a gazdaság teljesítőképességén múlnak. Természetesen nem állítjuk, hogy ezek csupán a materiális világ következményei, hiszen a technológiai fejlődés számos vonatkozásban szellemi erőt igényel, ám fontos megjegyezni, hogy az egyén kognitív képességeit is igen nagymértékben befolyásolja szervezetének a növekedési szakasz alatt elért valós fejlettsége. Az alultápláltság az adott népesség szellemi potenciálját is visszafogja, hiszen tagjai lassabban és kevésbé fejlődnek ki. Ilyen szervi fejlettségi állapot terén a menarche egyre korábbi bekövetkezése a leginkább szembeszökő példa.¹⁸ Az öröklött génállományban a kognitív és növekedési potenciál az, ami adott, és amelyet az egyén környezete adta lehetőségeitől függően tud kihasználni. Az emberek gazdasági teljesítőképessége pedig ezen a folyosón keresztül hatással van saját magára és leszármazottjaira, hiszen az aktívan tevékenykedő népesség közvetlen elődeitől örökölt adottságok és eszközök kihasználásával befolyásolja azt. E statikus képet rövidtávon természetesen nagyban befolyásolják a generációk feltorlódása, különböző gazdasági mechanizmusok vagy kulturális, illetve társadalmi folyamatok. Hosszú-, illetve középtávon azonban kétségtelen, hogy a nyugati világban ma élő népesség magasabb, jobb értelmi képességekkel, egészséggel és hosszabb élettartammal bír, mint a korábbi századok, illetve elmaradottabb területek lakói.¹⁹

¹⁵ Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. 23.; Inwood–Roberts 2011. 49.

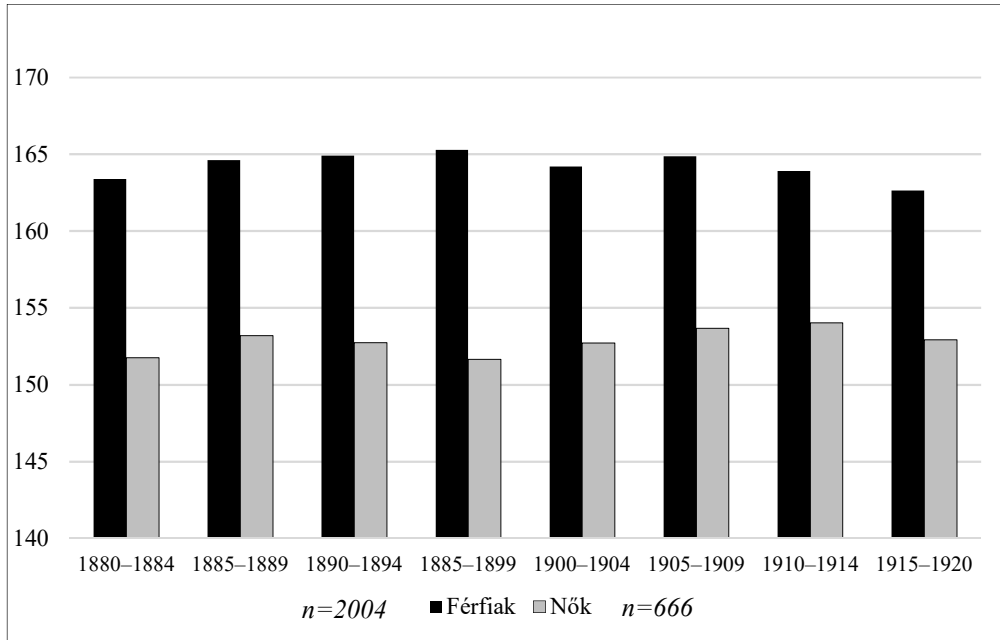
¹⁶ Diebolt–Hauptert 2016. 126–127.

¹⁷ Komlos 2006. 270.

¹⁸ Első menstruáció. Bővebben: Farkas 2008. 126.

¹⁹ Fogel 2004. 22–29.

A gazdaság recesszív és progresszív időszakai és az emberi szervezet tehát kölcsönhatásban állnak egymással, habár előbbi nagy valószínűséggel jobban befolyásolja az utóbbit, mint fordítva. Ezeket a döntően biológiai és gazdasági törvényszerűségeket kihasználva testmagassági vagy akár élettartamról árulkodó tömegforrások segítségével gazdasági tendenciákat mutathatunk be.²⁰

2. ábra. Férfi és női terbeltek testmagassága 1880–1920.²¹

Az általunk felhasznált adatok grafikonja a 2. ábrán látható. Az adatbázis viszonylagos alacsony feldolgozottsága miatt elsősorban a korai és a késői kohorszokban, és főleg a nők esetében a trendvonal még nagyon képlékeny. Ettől függetlenül már tehetünk bizonyos megállapításokat. A forrás szerint nem beszélhetünk a nők depriválásáról, ami az élelmiszereloszlást illeti. Az SSD²² értéke egyes kohorszok között ugyanis átlagosan 1,074,

²⁰ Magyarország esetében jelen tudásunk szerint a következő források azok, melyek tömegesen állítottak elő s ennek köszönhetően ezekre a mérésekre alkalmasak: halotti anyakönyvek, katonai sorozási adatlapok, amelyek mellett hasznosak lehetnek a hadirokkantak adatlapjai, illetve a most bemutatott források.

²¹ LTA

²² SSD = sexual size dimorphism. Az a mutató, mely az átlagos férfi és női metrikus értékek arányát mutatja.

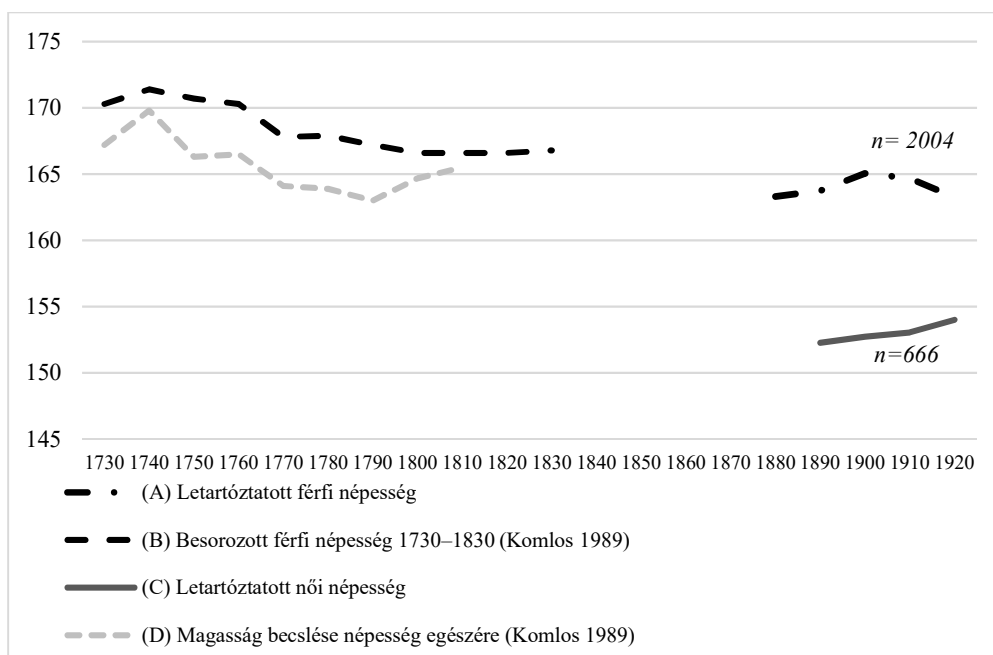
$$ssd_x = \frac{\bar{x}_x}{\bar{y}_x}$$

$$\overline{SSD} = \frac{\sum_{i=m}^n ssd}{n}$$

Ahol az ssd_x egy adott időszakban mért átlagos női és férfi testmagasságok hányadosát jelenti, az x_x az adott időszakban mért átlagos férfi testmagasságot, az y_x ugyanazon időszakban mért átlagos női testmagasságot, az \overline{SSD} pedig a kapott ssd_x értékek összegének számtani átlaga.

ami az elfogadott 1,069–1,072 értéktől – tehát az átlagos 7%-os testméretbeli különbségtől – nem tér el jelentősen.²³

Ez az érték azonban jelenleg igen képlékeny a nők alacsony aránya miatt. A nagyobb arányban szereplő férfiak esetében már stabilnak mondható a minta, hiszen a feldolgozottság előrehaladtával már csak tizedekben módosul az átlagos testmagasság egy-egy középső kohorsz esetén. Ennek függvényében várható változás a jövőben mindkét nem tekintetében. A területi fejlettség tekintetében érdemes Európa más területeiről összehasonlítási alapot keresni. A francia népesség esetében átlagosan 171 cm-t, Lengyelországban pedig 166 cm-es átlag testmagasságot mértek a 20. század elején.²⁴ Így kijelenthető, hogy a biológiai életminőség terén az általunk használt és elsősorban kelet-magyarországi adatokat tartalmazó forrás alapján a régió komoly lemaradásban volt a hozott példákkal szemben.²⁵

3. ábra. Hosszútávú magassági adatsor 1730–1920.²⁶

Annak ellenére, hogy a források különbözőek (3. ábra), az adatbázisban található testmagassági adatok kiegészítik John Komlos adatsorait.²⁷ A két forrástípus különbségeinek

²³ Gustafson–Lindenfors 2004. 257.

²⁴ Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. 229–230.

²⁵ Ez a kép, ebben a formában csupán kontúrvonalakat adhat. Sajnos az antropometrikus történetírás a klio-metrikus szemszögöt tovább örökítve elsősorban országokban gondolkodik. Véleményünk szerint ez az egyre inkább meghaladott felfogás számos lényeges különbséget és hasonlóságot elfed. Éppen ezért a jövőben arra törekszünk, hogy ne országhoz, hanem régióhoz/tájhoz köthető adatokat tudjunk a jelenlegiek mellé állítani.

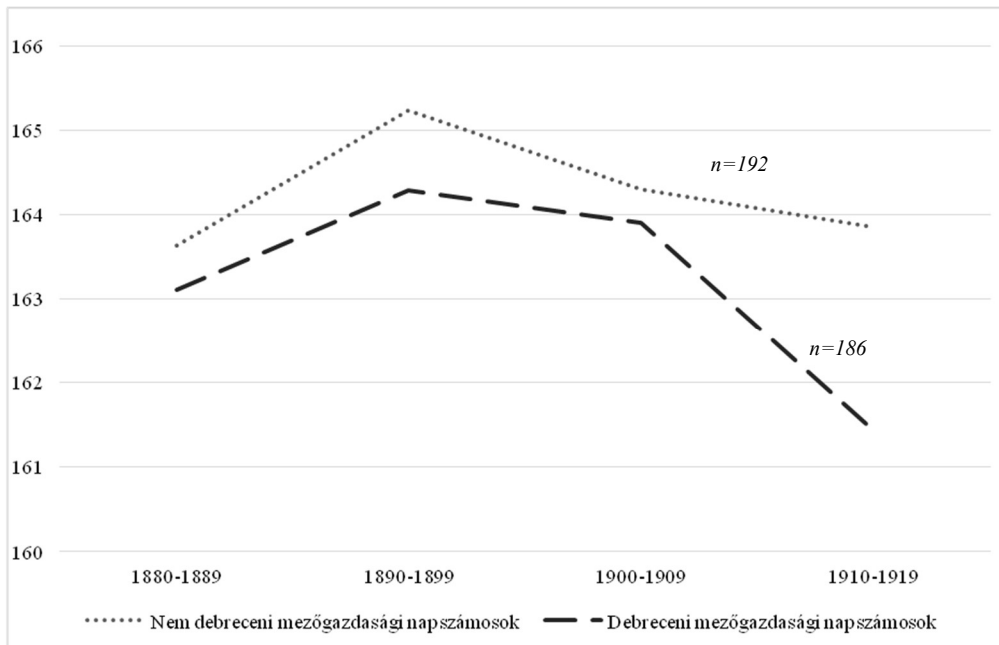
²⁶ LTA; Komlos 1989. 57–58.

²⁷ Komlos 1989. 57.

tudatában is egyértelműen csökkenő tendencia figyelhető meg, amely az 1730-as évektől legalább az első világháborúig tart. Fontos kiemelni, Komlos a teljes népességre számított adatait az általunk gyűjtött férfi és női adatok teljes lakosságra kivetített átlaga egészítheti ki, ám ennek bemutatása már túl messze vezetne jelen írás feladatától.

Ezzel szemben érdemesebb megemlíteni, hogy a budapesti egyetemisták 1985–1986-ban mért átlagos magassága nők esetében 164,58, férfiak esetében pedig 178,16 cm.²⁸ A szociogazdasági különbség – tehát az eredő – tudatában is elképzelhető, hogy a két testalkat között például fizikai téren milyen különbségek voltak, illetve az, hogy a generációk életkörülményei milyen mértékben és irányba változhattak a bemutatott időszakon belül.

A 2. ábrán, mivel a feldolgozást Komlos szakaszolásához igazítottuk, aki 10 éves kohorszokban számolt, a nők pozitív irányú változását lehet a leginkább kiemelni. Bár az 1. és 2. ábra ugyanazt az átlagosan nagyjából 1,8 cm-es növekedést mutatja, a nagyobb időközök elfedik a recesszív időszakokat, amelyeknek köszönhetően erősebbé vált a növekedés jellege. A férfiak esetében viszont a kezdeti növekedés csökkenő tendenciát vett, mely különbség további kutatást igényel.

4. ábra. Debreceni és nem debreceni mezőgazdasági férfi napszámók átlag testmagassága 1880–1920.²⁹

Fentebb említettük, hogy a társadalmi és gazdasági különbségek komoly testmagasságbeli különbséget képesek produkálni egyes társadalmi rétegek között. Itt nem csupán a női-férfi lakosság közötti arányról van szó, de több esetben figyeltek fel a rurális és urbánus környezetből származó tömegek, illetve felsőbb és alsóbb társadalmi csoportok méretbeli különbségére. Annak köszönhetően, hogy ezek alap kutatásnak számítanak az antropometrikus történetírás terén, mi is ezeket a vizsgálatokat végeztük el először.

²⁸ Bodzsár 1998. 197.

²⁹ LTA

A foglalkozási kategóriáról a tanulmány későbbi szakaszában lesz szó bővebben. Itt csupán az a fontos, hogy módszertani tekintetben életvitelük és a korban megfigyelhető viszonylagos alacsony társadalmi mobilizációjuk miatt a mezőgazdasági napszamosok képviselik a legkézenfekvőbb, illetve legstabilabb csoportot, ezért az ő esetükben vizsgáltuk a rurális és urbánus népesség különbségét. A kapott adatok arról árulkodnak, hogy a mezőgazdasági napszamosok fizikai fejlettség tekintetében az átlag fölött álltak, ám az adatfelvétel idejében a Debrecenben és a nem Debrecenben élők közötti különbség, ha nem is jelentős, de állandónak tekinthető (4. ábra). Igaz az adatok nem mutatnak olyan meggyőző képet, mint amit Bodzsár Éva a korszakról már kimutatott Budapest és a vidék tekintetében, ahol kicsivel több mint 4 cm-es különbséget figyeltek meg a főváros javára.³⁰

Esetünkben a különbség kisebb és fordított. Így az urban penalty³¹ nem zárható ki, hiszen a huszadik század elejére Debrecenben például komoly problémát okozott a korszerűtlen úthálózatból eredő porfelverődés.³² Vagy példaként felhozható a vízhálózat állapotának és kiépítésének a kérdése.³³ E mellett tudunk arról, hogy a pöcegödörök és a szemétszállítás területén is új szabályozásra volt szükség. Ezen túlmenően itt is érvényes volt, hogy a városi népesség jobban ki volt téve a fertőző betegségeknek.

Ugyanez a népesség, amennyiben egy másik szemszögből egyként tekintünk rá, más társadalmi háttérből származó kortársaikhoz képest még inkább eltérő helyzetben volt. 1937-ben dr. Neuber Ede felmérte a debreceni egyetemisták egy csoportjának testmagasságát.³⁴ Számunkra ez a korszak azért igen szerencsés, mert a két világháború között az egyetemek hallgatósága döntően magasabb társadalmi csoportok gyerekei közül került ki. Az általunk vizsgált ugyanolyan korú (18–22 év közötti) napszamos sorból származó népesség 162,52 cm-es átlagmagasságot mutatott, ehhez képest Neuber egyetemistái átlagosan 170,77 cm-es magasságot értek el. A kettő közötti 8,25 cm-es különbség mögött már egyértelműen a különböző társadalmi közeg nyújtotta eltérések állnak.

S mit jelentenek a kapott testmagassági adatok? Abban az esetben, ha egyes európai területek gazdasági teljesítőképességét, a gazdaság azonos földrajzi egységen belüli profilját nézzük, akkor kijelenthető, hogy a vizsgált régió elmaradásban volt ezekhez képest.³⁵ Más részről az adatok segítségével finomíthatunk a munkavégzés mértékének és intenzitásának képén. Hiszen az elhangzottak függvényében a testi adottságok jelentős mértékben befolyásolták az adott népesség munkavégzési hatékonyságát. Közismert ugyan, hogy a nyári földmunkák során a nagy kalóriatartalmú szalonna és pálinka lényeges szerepet játszott az energiapótlásban, de e mellett figyelembe kell venni, hogy ezek valójában nem jelentettek kielégítő táplálkozást, hiszen sem minőségileg, sem pedig mennyiségileg nem tekinthetők megfelelő mértékűnek ismereteink szerint.³⁶

Az 5. ábrán arra törekedtünk, hogy elősegítsük az átlagos testmagassági adatok évszázadokon keresztül változásainak és mértékének vizualizációját.

³⁰ Bodzsár 1998. 196.

³¹ A városi életnek a szervezetre gyakorolt negatív hatása. Megjegyzendő, a város és vidék kérdése esetén e fogalom nem mindig fejtű ki hatását. Sokkal valószínűbb, hogy az urban penalty térben és időben is változik. Egyes városok jobb, míg mások rosszabb egészségügyi helyzetet biztosítanak a környezetüknél.

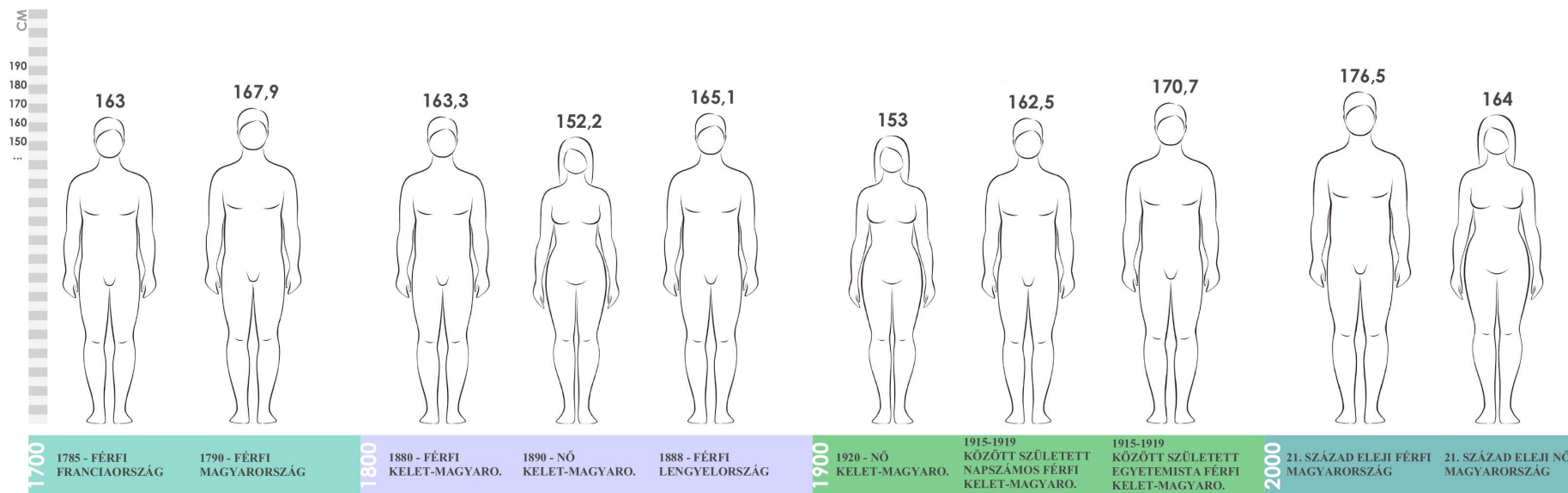
³² Sárvány 1905. 1–2.

³³ Pazár 1906. 1–3.

³⁴ Neuber 1936. XV.

³⁵ vö. Fogel 2012. 79.

³⁶ vö. Erdei 1977. 186–191.

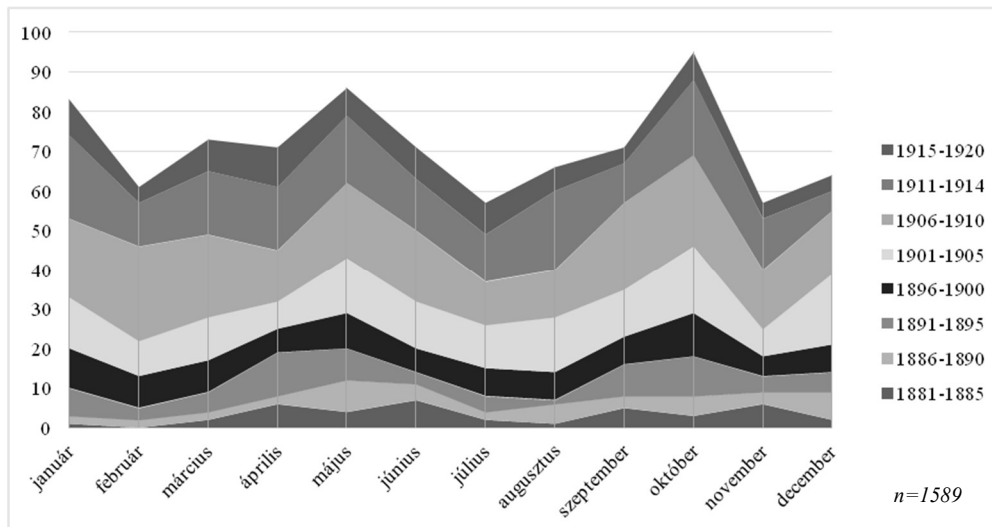

Források:

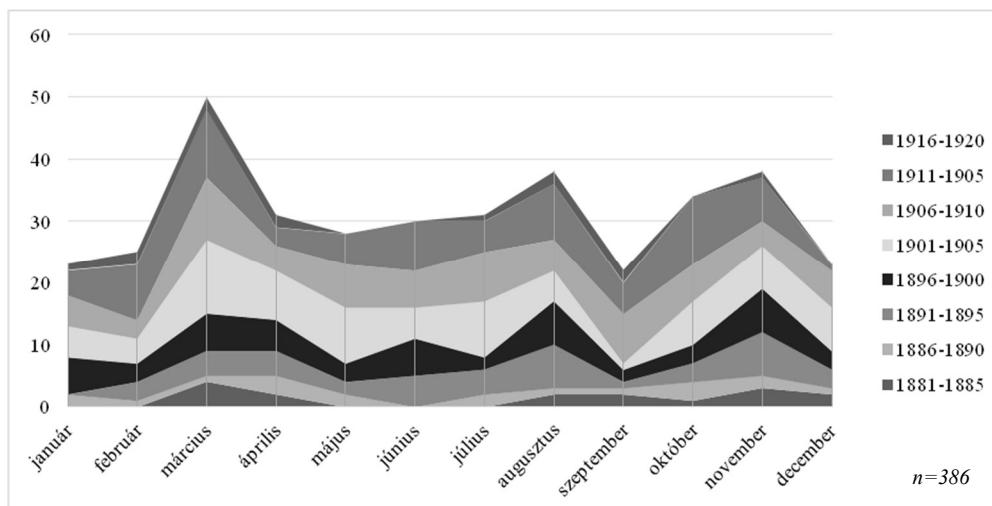
- 1, 6: Floud, Roderick-Harris, Bernard-Fogel, William Robert-Hong, Chul Sok. 2011.230
- 2: John Komlos. 1989, 57-58
- 3, 4, 6, 7: LTA
- 8: Neuber. 1936. XV.
- 9, 10: <http://www.averageheight.co/average-male-height-by-country>;
<http://www.averageheight.co/average-female-height-by-country>. (Utolsó letöltés: 2016.12.05.)

5. ábra. Évszázadok magassági adatainak összehasonlítása.

A kettő összekapcsolása ismét túlságosan messzire vinné munkánkat, az azonban elgondolkodtató, hogy amíg a lakosság alacsony szintű technológiára, fizikai munkára alapozott gazdasági környezetet tartott fent, addig életkörülményeinek mutatói is meglehetősen alacsony szinten maradtak.

6. ábra. Mezőgazdasági napszámok fogantatása 1881–1920.³⁷

7. ábra. Iparosok fogantatása 1881–1920.³⁸

³⁷ LTA

³⁸ Uo.

Az itt bemutatott forrás természetesen más vonatkozású kérdésekre is választ tud adni. Ahogy azt már említettük, könnyedén vizsgálhatóvá vált az, hogy a különböző foglalkozási körök függvényében hogyan változott a gyermekvállalási kedv. A 6. és 7. ábrák közül leginkább a mezőgazdasági napszamosok adataira szeretnénk felhívni a figyelmet. A grafikonon azt láthatjuk, hogy a vizsgált népesség a júliusi-augusztusi földmunkák ideje alatt kevésbé volt szexuálisan aktív. Ezt a képet már Vajda Mária is említi egyik munkájában.³⁹ Másik oldalról nézve azonban további kérdéseket vet fel, hogy nemcsak az említett korszak ideje alatt csökkent a fogantatások száma, de az azt megelőző és követő időszakok az átlag fölötti értékekkel bírnak. Amíg az említett munkálatokat megelőző csúcserőtelenség tudatosságra, illetve a tavaszi időszak biológiai hatásaira enged következtetni, addig az októberi csúcserőtelenség mögött alighanem a nehéz fizikai munka megszűntének és a szexuális együttét hiányának eredményeit láthatjuk.

Az iparosok tekintetében, akiket jelenleg csupán mint kontrollcsoportot tudunk felhasználni, egy eltérő természetű vonás figyelhető meg, ahol a csúcserőtelenség a márciusi időszakra tehető – itt ismét érdemes felvetni a tavasz az emberre gyakorolt hatását – a negatív értéket pedig szeptember mutatja. Ezeket leszámítva azonban a napszamosokéhoz képest egy viszonylag egyenletes ábrát láthatunk.

Töredékek az 1930-as évek debreceni letartóztatottjainak társadalmáról

A fentebb bemutatott „antropometrikus” út mellett a kutatás egy párhuzamosan futó ágát képezi a bűnözés társadalomtörténeti megközelítése. A társadalom marginális személyeinek, valamint devianciával felruházott elemeinek tanulmányozása nem újkeletű, sem a nemzetközi, sem a magyar történetírásban. A téma historiográfiai áttekintéséről tíz évvel ezelőtt jelent meg Perényi Roland tanulmánya, amelyben a szerző a német, az angol és a magyar társadalomtörténet bűnözéssel, bűnözőkkel foglalkozó meghatározó munkáit s irányvonalait mutatja be.⁴⁰

Perényi dolgozatának bevezetésében két szempontból is fontos gondolatot lehet olvasni: „*A bűnözés és a különböző deviáns viselkedési módok ugyan mindig is léteztek, ám ettől függetlenül természetesen nem valamiféle antropológiai állandóról van szó, hanem társadalmilag teremtett jelenségről, amely ily módon saját históriával rendelkezik.*”⁴¹ A bűnözés a történetírás számára először analitikus kategóriaként jelenik meg, amely históriát a szerteágazó szemléletmódok és irányzatok apropóján talán históriáknak is lehetne nevezni. Másodszor a társadalom és annak intézményei által képződő és formálódó megítélés folyamatos változásának feltételezése az egyes devianciákkal szemben.

A gondolat tisztázására a 20. század első felében felbukkanó egykézés példáját szeretném felhozni. A korabeli büntetőjogi diskurzusban a születéskorlátozás területén ma abortuszként ismert magzatelhajtás büntettként szerepel az 1878. évi törvény IV. tc. alapján.⁴² Az érintett területeken feltehetőleg a családok gazdaságuk és anyagi állapotuk megőrzése (vagy javítása) érdekében a saját közösségük normarendszerében bizonyos szinten legitimálódhatott a „bűn”, amelyet a hivatalos és a tőlük eltérő szabályrendszer kereteiben

³⁹ Vajda 1988. 83–96.

⁴⁰ Perényi 2006.

⁴¹ *Uo.* 85.

⁴² Gyáni 2006. 204.

élők elítéltek. A történelem „közembereinek” tetteit a nem kizárólagosan csak a fennálló hatalom intézkedéseinek és törvényeinek alávetett, hanem racionális döntéseket hozó és saját normarendszerük által is tevékenykedő, cselekvő emberek tetteinek tekintjük. A bűnesetek véleményem szerint nem csupán a megszokott, rutinszerűen működő életvitel minőségének negatív irányba történő elmozdulásával eshetnek összefüggésbe, hanem a váratlan krízishelyzetek és a közvetlen környezet nyújtotta tapasztalatok is közrejátszanak. Visszatérve az előbb említett példához, a magyar néprajztudomány többek között rámutatott, hogy a paraszti társadalomban a 18. század közepétől gyakorlattá fejlődtek a születéskorlátozási eljárások, amelyek a gazdasági állapoton túl a rurális társadalom normarendszerével is párhuzamot mutatnak, itt példaként lehet említeni azokat a lányokat, akik hajadonként, házasságkötés előtt estek teherbe és a közösség által történő megbélyegzés helyett a születéskorlátozás ismert praktikáit alkalmazták.⁴³ Az esetek mögötti racionalitás kérdésének kapcsán megemlíthető a társadalomtörténet-írás egyes irányzataiban jelen levő Edward Palmer Thompson agency fogalma, amely az emberek társadalmi determináltsága helyett cselekvőképességüket emeli ki. Ezen gondolatokkal nem morális állásfoglalást szeretnék nyújtani a vizsgált bűnözőkről, inkább a „bűnbeesés” olyan társadalmi és kulturális indíttatásaira szeretnék kapaszkodókat találni, amelyek közelebb visznek annak megértéséhez. A továbbiakban a törzslapok társadalomtörténeti hasznosíthatóságának szeretnénk pár példáját bemutatni, az előző fejezet regionális szintjétől eltérően a kisebb kiterjedésű Debrecen város területén belül.

Elsőként meg kell említeni, hogy már a 19-20. századi kriminálstatisztikai tanulmányok is felhívták a figyelmet a bűnesetekről készített kimutatások azon ismérvére, hogy lehetetlen vele visszaadni a bűnöző társadalom egészének képét, mivel abban a sikeres letartóztatások, a szabadlábra helyezések és a felmentések – amelyek a feldolgozott anyag 10,7%-át adják – állnak, így többek között a bűnüldözés hatékonyságáról kapunk képet.⁴⁴ Mivel eltérő forrásból tömeges szintű adatok nem állnak a rendelkezésre, így a kiválasztott régió bűnözői társadalmáról a törzslapok feldolgozásával készíthető egy irányadó kép, amelyet tovább torzít a részleges szintű törzslapfeldolgozás (közel 20%). A kutatás jelen állapotában 2900 nominális szintű kartont rögzítettünk, ám előfordul, hogy egy személy többször is szerepel az adatbázisban. Ennek két oka van: egyrésztől akad olyan, akit egy évben többször letartóztattak, másrésztől pedig a feldolgozott anyag kronológiai kerete 1933-tól 1937-ig tart, így jelen munka 2620 személyre redukálódik, amelyből 1234 debreceni illetőségű.

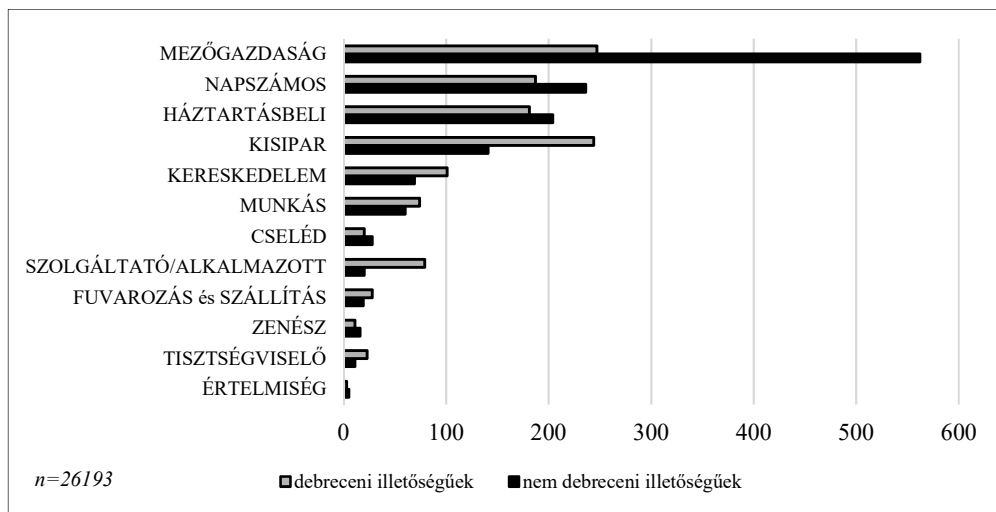
A továbbiakban a teljesség igénye nélkül kísérletet teszünk Debrecen szabad királyi város bűnözői társadalmának érintőleges vizsgálatára, a törzslapokból kinyerhető információk egy-egy hasznosításának bemutatása végett. Mely személyeket tekintjük debreceni elkövetőknek? A konstrukciónkat azok az egyének alkotják, akik a letartóztatásuk időpontjában debreceni illetőségűnek vallották magukat, így nagy valószínűséggel az életvitelszerűen ott lakók szerepelnek a kimutatásokban.

A letartóztatottak református és római katolikus felekezetű megoszlása hasonlóan alakul az összlakosságéval, eltérésként jelentkezik a görög katolikus (9%) többség az izraelitákkal (5%) szemben. Az a különbség összefüggésben lehet a foglalkozási ágazatokkal,

⁴³ Magyar Néprajz 1990. 12.

⁴⁴ Hacker 1934.

mivel az összlakosság izraelita tagjainál a kereskedők és értelmiségiek aránya a meghatározó, a görög keletiekénél az agrárnépességé.⁴⁵ Az izraelita felekezetű letartóztatottak körében igaz nincs értelmiségi foglalkozású, de 45%-ban a kereskedelmi szektorban tevékenykedtek, míg a görög keleti felekezetűek 48%-a mezőgazdaságban dolgozott, továbbá a bűnesetek túlnyomó többségét az agrártársadalom tagjai követték el.

8. ábra. Foglalkozási ágazatok.⁴⁶

A bekerültek foglalkozási összetételénél (8. ábra) egy olyannyira színes palettával találkozunk, hogy a bemondott adatok alapján a klasszikus foglalkozáscsoportokba nem tudtuk elhelyezni a letartóztatottakat, mivel az adatrögzítésnél a foglalkozás-megnevezések szó szerint kerültek be az adatbázisba. Az egyértelmű kategóriákat alkotják a napszámósok, a cselédek, a zenészek⁴⁷ és a háztartásbéliek. A maradék nyolc kategória kutatócsoport szerinti állásfoglalás eredményeként keletkezett. Az ábrán látható konstrukciók így nem tükrözik az adott gazdasági szektorokban a hierarchikus viszonyokat, ám az adatbázis kialakításánál törekedtünk a főbb kategóriákat alkotó alkategóriák megjelenítési lehetőségeire.⁴⁸ Az így készült grafikon nem ad lehetőséget a korabeli Debrecenről készült kimutatások⁴⁹ összevetésére, viszont elmondható, hogy a bűnelkövetők között a két leginkább meghatározó kategóriát a kisiparban dolgozók (28%-a mester), valamint a mezőgazdasággal foglalkozók (többségükben földművesek, mezőgazdasági napszámósok)⁵⁰ teszik ki. Közülük az utóbbiak a korabeli Debrecen társadalmának egyik leginkább szegénységre érzékeny, állandó szociális és egészségügyi problémákkal küszködő rétegét adták.

⁴⁵ Timár 1993. 74–75.

⁴⁶ LTA

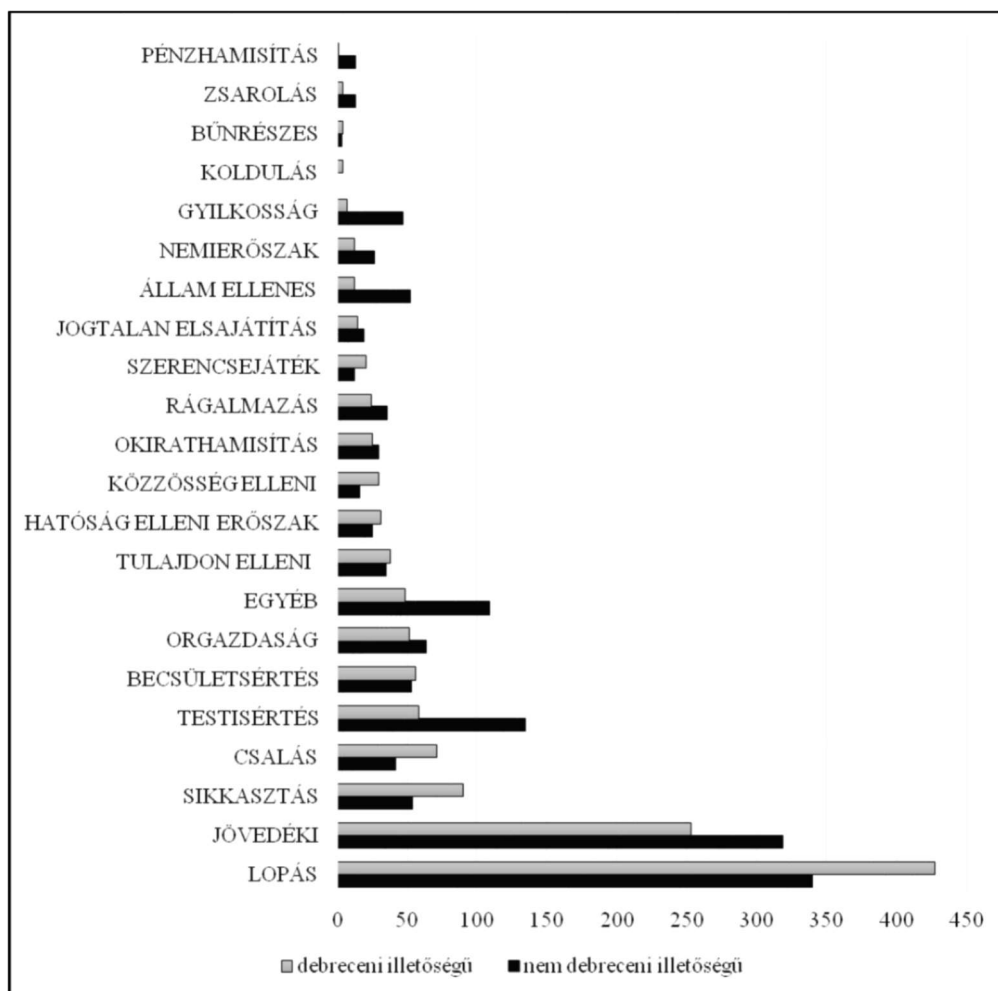
⁴⁷ Kirívónak tűnhet a zenészek külön vétele, azonban véleményünk alapján létszámuk indokolja azt.

⁴⁸ Példaként kiemelve: a kisipar kategóriában lehetőség adódik a mesterek külön megjelenítésére.

⁴⁹ Timár 1993. 81.

⁵⁰ A mezőgazdasági szektorban dolgozók számát tovább növelheti, hogyha a forrásban szimplán napszámós-ként bejegyzett embereket hozzájuk csatoljuk. A kérdés nehézségét az adatfelvételi megkülönböztetés adja, ennél fogva a kutatásban is külön kategóriaként kezeljük, attól függetlenül, hogy valószínűleg nem rendelkeztek túlságosan eltérő életmódbeli sajátosságokkal.

A háztartásbeli kategória nemspecifikusnak tekinthető, mivel 98,5%-ban nők alkotják azt, és a női elkövetők 57%-át foglalja magába. A női bűnözők a vizsgált debreceni illetőségű személyek 27%-át teszik ki, míg a kutatott időszakban ez a szám 20-21% körül alakul országos szinten.⁵¹ Az országos adatok alapján a női bűnözők aránya 1914–1917-ig fogyást mutat, majd 1921-től 1933-ig folyamatos emelkedést, amely jelenség okát Hacker Ervin statisztikus korábban abban látta, hogy a háború során felszabadult munkahe-lyeket elvesztő, valamint a gazdasági viszonyok romlása következtében a háztartást elha-gyó, kenyérkereseti pályára lépett nők lettek kiteve több bűnözési lehetőségnek.⁵²

9. ábra. Bűnesetek összehasonlítása.⁵³

⁵¹ Hacker 1934. 751.

⁵² *Uo.* 750.

⁵³ LTA

A bűneseteknél is hasonló csoportosítási elvet alkalmaztunk, mint a foglalkozási kategóriáknál, habár a jogerős ítéletben feltüntetett bűncselekményeknél több egyértelmű változóval van dolgunk. A konstrukciókat a bűnrészes, a gyilkosság, az államellenes, a jövedéki és a közösség elleni büntettek adják. Ezen változó típusoknál fontos tisztázni a büntettek és az elkövetők száma közötti különbséget. A büntetett előéletű személyek 44%-át adják a vizsgált közegnek, amelyet az adatsor nem jelenít meg, továbbá előfordul, hogy egyeseket több bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el, így az ábra a megtörtént bűncselekmények számát jeleníti meg.

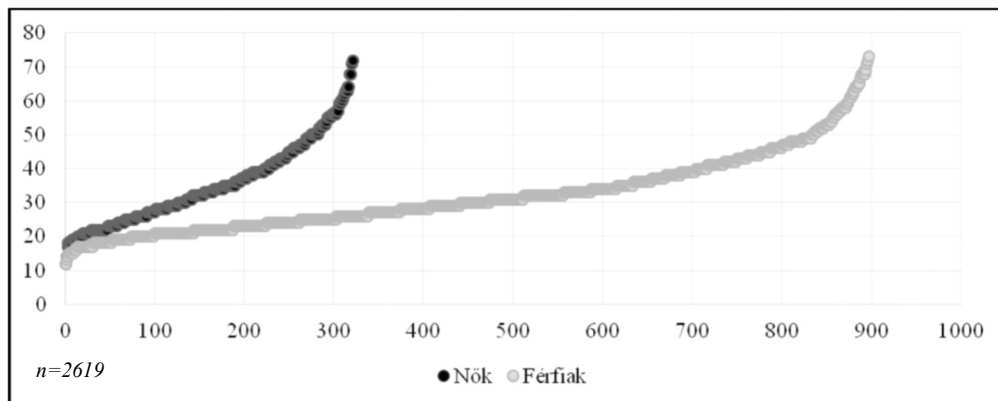
A leggyakrabban elkövetett bűnesetek között a lopások szerepelnek. Az összes lopás tekintetében a legtöbbet a mezőgazdasági szektorban tevékenykedők követték el, ám a 13 foglalkozás kategóriáin belül 6-ban a legtöbbször előforduló bűnesetként szerepel. A vagyoni elleni bűncselekmények ilyen mértékű jelenléte árulkodhat a kor szociálisan leginkább sújtott, mélyszegénységben élő társadalmi rétegeiről, akik jövedelemkiegészítésként vagy jövedelemforrásként gyakorolták, továbbá a lopással elítéltek 54%-a büntetett előélettel rendelkezett. Ezt a képet további átgondolásra sarkallja a bűnök térbeli elrendeződésének vizsgálata.

Debrecenben a legtöbb bűnelkövetőt tömörítő városrész az ún. Téglatvetőként ismert „nyomortelep”, amely a 19. században jött létre a város nyugati részén létesített téglagyár mellett, az odaköltözött gyári munkások „viskóiból”. A városi infrastruktúra teljes hiánya volt tapasztalható, és a „*helyzetét feltáró ügyiratok »botrányos állapotokról« tanúskodtak*”.⁵⁴ A két világháború közötti városvezetés a telep helyzetén nem változtatott. A korabeli Tisza István Tudományegyetem bölcsészhallgatóinak érdeklődését is felkeltette a városrész, olvasható Orosz István debreceni és sárospataki falukutatást ismertető írásában.⁵⁵

A bűnözői társadalom lehatárolásához adalékot nyújthat a letartóztatottak életkora. A korszak hatályos törvényei alapján a 12. életévüket betöltött lakosok büntethetők voltak, ez a rendelkezés egyértelműen visszaköszön az adatbázisban, mivel nem található benne fiatalabb egyén. Ennél fogva a gyermektársadalom által véghez vitt bűneseteket a forrás alapján bizonyos életkor alatt nem tudjuk vizsgálni. A gyermekek alacsony számát torzíthatja a jogrendszer, azonban valószínűsíthető, hogy a családi és rokonsági védőháló nyújtotta biztonság is közreműködhetett.

⁵⁴ Major 1989. 83.

⁵⁵ „*A Téglatvető szociális helyzetéről tanulmány is készült, amely a Mi Utunk című társadalomtudományi és irodalmi lapban jelent meg. A lapot egyébként hat szám után elkobozták, szerkesztőit az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenysége miatt börtönbüntetésre ítélték.*” Orosz 2004. 17.

10. ábra. Életkor megoszlása.⁵⁶

A kor szerinti megoszlás a bűnözők egészére nézve eltér az ismert – bár szorosan nem a kutatott korszakhoz kapcsolódó –, országosan mért adatoktól. 1925-től 1934-ig az összes letartóztatott közül a legtöbben a 22-29 évet mutató kohorszból kerültek ki (100 ezer főre 1001 esik),⁵⁷ míg akiket Debrecen fogházába szállítottak, azoknak 46,8%-a a 30-39 éves korosztályba esik. A letartóztatások döntő többsége mind a két nemnél a 22. és a 39. életév közé tehető, igaz, a korszak népességének kormegoszlásában is ez a korcsoport adja a legmagasabb értéket (42,6%).⁵⁸

Kitekintés

Jelen eredmények a forrásbázis feldolgozottságának viszonylagos alacsony foka miatt még csupán előrejelzésszerűek, mégis úgy gondoljuk, hogy a témában rejlő potenciálra sikerült rámutatnunk. Azonban a munkánk ezzel csak épphogy kezdetét vette, hiszen a jövőben ehhez hasonló, de nagyobb mintaszámra alapozott eredmények kiadását tervezük, amelyekbe már több kutatási irányvonal fog eredményeket hozni. Ezek mellett terveink között szerepel a peres iratok tanúvallomásai alapján felszínre kerülő élethelyzetek és hétköznapi szituációk bemutatása, amelyeket az interneten egyszerűen hozzáférhető blogszerű sorozatban szeretnénk közreadni, szélesebb olvasóközönséget megcélzó olvasmányos formában. Rövidtávú céljaink között szerepel a földrajzi tudatosság növelése, amelynek az értelmében már elkezdődtek az előkészületek a korabeli Debrecen bűnügyi térképének összeállítására. A törzslapokon található utcanevék és házszámok felhasználásával felrajzolható a letartóztatottak lakóhelyének térbeli elrendeződése, mely tovább árnyalhatja a társadalmi csoportról alkotott képet, valamint hasznos adalékokat nyújt a várostörténeti diskurzusokhoz egyaránt. Hosszútávú terveink között természetesen a Debrecenben található forrásbázis feldolgozása áll elsősorban, amelyet az elkezdett irányvonalak mentén, folyamatos taglétszámbővítéssel párhuzamosan folytatunk tovább. A

⁵⁶ LTA

⁵⁷ Hacker 1934. 749.

⁵⁸ Gyáni 2006. 203.

forrástípus, mivel az ország több levéltárában is megtalálható, jelentős mennyiségű munkát helyez kilátásba számunkra, amely során már nem csupán régióon belüli, de régiók közötti összehasonlítást is végezhetünk a későbbiekben.

Róbert Káli – Ádám Magyarosi

Research Group Founded to Utilize the Royal Court of Justice of Debrecen's Prison Documents (1933–1944)

Our study presents potential guideline policies on how to utilize the mass emitted sources of the law enforcement system in the interwar period. The paper is divided into three main sections, of which the first deals with the organization of the group, the resources and the database in progress. The second part of the work presents one of the group's research directions, which focuses on using anthropometric methods. The last great chapter contains source based criminal statistical and social examination from the resident individuals of Debrecen. Finally, the overview gives information about future plans and prospects. In front of the public, the work group showed itself in two scientific presentations, which, together with this study, is considered as a foundation.

Források

- MNL HBML Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
VII.101. A Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház iratai.
VII.4.c A Debreceni Királyi Törvényszék iratai. Büntetőperek iratai.
LTA Letartóztatottak Történeti Adatbázisa
http://www.averageheight.co (Utolsó letöltés: 2016. 12. 05.)

Szakirodalom

- Bodzsár 1998. Éva B. Bodzsár: Secular Growth Changes in Hungary. In: Éva B. Bodzsár – Charles Susanne (Eds.): Secular Growth Changes in Europe. Bp., 1998.
- Diebolt–Hauptert 2016. Claude Diebolt – Michael Hauptert: Handbook of Cliometrics. Berlin–Heidelberg, 2016.
- Erdei 1977. Erdei Ferenc: Futóhomok. Bp., 1977.
- Farkas 2008. Farkas L. Gyula: Fejezetek a biológiai antropológiából I. Szeged, 2008.
- Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. Roderick Floud – Robert W. Fogel – Bernard Harris – Sok Chul Hong: The Changing Body. Health, Nutrition and Human Development in the Western World since 1700. Cambridge, 2011.
- Fogel–Costa 1997. Robert W. Fogel – Dora Costa: A Theory of Technophysio Evolution, with Some Implications for Forecasting Population, Health Care Costs and Pension Costs. In: Demography, 34. (1997) No. 1. 49–66.
- Fogel 2004. Robert W. Fogel: Escape from Hunger and Premature Death, 1700–2100. Cambridge, 2004.
- Fogel 2012. Robert W. Fogel: Explaining Long-Term Trends in Health and Longevity. Cambridge, 2012.
- Gustafson–Lindenfors 2004. Anders Gustafson – Patrick Lindenfors: Human Size Evolution: No Evolutionary Allometric Relationship between Male and Female Stature. In: Journal of Human Evolution, 47. (2004) No. 4. 253–266.
- Gyáni 2006. Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 2006.

- Hacker 1934. Hacker Ervin: Magyarország kriminalitása az 1925–1934. években. In: Statisztikai Szemle, 12. (1934) 8. sz. 741–753.
- Hofer 1984. Hofer Tamás: Bevezetés. In: Történeti Antropológia. Szerk.: Uő. Bp., 1984. 7–23.
- Inwood–Roberts 2011. Kris Inwood – Evan Roberts: Longitudinal Studies of Human Growth and Health: A Review of Recent Historical Research In: David Greasley – Les Oxley (Eds.): Economics and History: Surveys in Cliometrics. Oxford, 2011. 47–86.
- Komlos 1989. John Komlos: Nutrition and Economic Development in the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy. An Anthropometric History. Princeton, 1989.
- Komlos 2006. John Komlos: Hol tart az antropometrikus történetírás? In: Aetas, 21. (2006) 2–3.sz. 268–283.
- Magyar Néprajz 1990. Magyar Néprajz. VII. Szerk.: Dömötör Tekla – Hoppál Mihály. Bp., 1990.
- Major 1989. Major Zoltán László: Megjegyzések Debrecen város szociálpolitikájához az 1920–1944 közötti időszakban. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVI. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1989. 79–89.
- Neuber 1931. Neuber Ede: Elemi iskolások egészségügyi vizsgálata. Bp., 1931.
- Neuber 1936. Neuber Ede: A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem I. éves hallgatóinak átvizsgálásáról egészségügyi szempontból. Bp., 1936.
- Orosz 2004. Orosz István: A debreceni és a sárospataki falukutatás. In: Zempléni Múza, 2. (2004) 14. sz. 14–22.
- Pazár 1906. Pazár István: A vízvezeték ügye. A Város, 3. évf. (1906), 33. sz., 1906. aug. 17. 1–3. <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=ava&ev=1906&sz=33> (Utolsó letöltés: 2016. 08. 23.)
- Perényi 2006. Perényi Roland: A jogtörténettől az „új kultúrtörténetig”. A bűnözés társadalomtörténete. In: Sic Itur ad Astra, (2006) 1–2. sz. 85–108.
- Sárváry 1905. Sárváry Gyula: Városunk kocsit burkolatairól. A Város, 2. évf. (1905), 33.sz., 1905. aug. 18. 1–2. <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=ava&ev=1905&sz=33> (Utolsó letöltés: 2016. 08. 23.)
- Steckel 2002. Richard H. Steckel – Jerome C. Rose (Eds.): The Backbone of History, Health and Nutrition in the Western Hemisphere. Cambridge, 2002.

- Steckel Richard H. Steckel beszámolója a National Bureau of Economic Research honlapján. http://www.nber.org/authors_papers/richard_steckel (Utolsó letöltés: 2016. 08. 22.)
- Timár 1993. Timár Lajos: Vidéki városlakók. Debrecen társadalma 1920–1944. Bp., 1993.